

ULUSLARARASI BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU-III

**20. Asırda İslâm Düşüncesinin Yeniden Yapılanması ve
Bediüzzaman Said Nursî**

İlmi Heyet

Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Prof. Dr. İbrahim Canan,
Prof. Dr. Suat Yıldırım, Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, Prof. Dr. Faris Kaya

Yayına Hazırlayan

Mehmet Paksu

Tercümeleler

Arapça

Veli Sırım, Abdülaziz Hatip, Kenan Demirtaş

İngilizce

Metin Karabaşoğlu

Almanca

Nuriye Uşşak

Dizgi

Nesil Basım Yayın

551 32 25

Baskı, Cilt:

Nesil Matbaacılık A.Ş.

551 32 27

ISBN 975-408-271-5

©

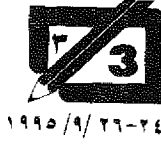
Bu eserin yayın hakkı Nesil Basım Yayın A.Ş.'ye aittir.

◆

Sanayi Cad. Bilge Sk.No: 2

Yenibsona / İSTANBUL

Tel: (0212) 551 32 25 pbx

ULUSLARARASI BEDİÜZZAMAN SEMPOZYUMU
INTERNATIONAL SYMPOSIUM ON BEDİÜZZAMAN

24-26 September 1995 İstanbul - TURKEY

BEDİÜZZAMAN'A GÖRE KUR'ÂN-I KERİMİN İCÂZ YÖNLERİ

AHMED HALİD ŞÜKRÎ*

Mukaddime

Kalemle ilmi öğreten Allah'a hamd, Efendimiz Muhammed'e, onun âl ve sahabilerine salât ve selâm olsun.

Kur'ân-ı Kerim zengin bir deryadır. Türlü türlü inci ve mercanlarla doludur. Onu araştırma ve incelemede derinleştikçe daha önce bilmediğin sır ve incelikleriye karşılırsın. Sen de elde ettiğinle yetinemez, bulduklarının sonunu getiremezsin.

Bu nedendir ki Kur'ân hakkında çok sayıda eser yazılmış, çok çeşitli yönlerden ve değişik üsluplarla pek çok kitap kaleme alınmıştır. Bu konuda eser verenlerden biri de, Bediüzzaman Said Nursî'dir. O gerçekten bu alanda çok büyük gayretler göstermiş ve uzun bir vakit sarfetmiştir. Allah'ın Kitabı olan Kur'ân-ı Kerim âyetleri üzerinde inceden inceye düşünmüş, mânâlarını tefekkür etmiş, mu'cizelik yönlerini çok değişik açılardan ele almış, ondan latîf mânâlar ve büyük dersler çıkarmıştır.

*Dr. AHMED HALİD ŞÜKRÎ

1960 yılında Ürdün'ün Amman şehrinde doğdu. 1977 yılında Kur'ân hafızını tamamladı ve tecvid konusunda icâzet aldı. 1983 yılında Medine-i Münevvere İslâm Üniversitesi Kur'ân-ı Kerim ve İslâmî İlimler Fakültesi'nden mezun oldu. 1987 yılında aynı üniversitenin yüksek lisans bölümünü "el-Bahru'l-muhîr tefsirinde kıraat" adlı master teziyle tamamladı. 1991 yılında da aynı üniversitede doktorasını bitirdi.

Hikâye ve tiyatro dalında eserler yazmıştır. Gazetelerde birçok ilmi makalesi yayımlanmıştır. 1993-1994 yılları arasında Kur'ân-ı Kerim'i Koruma Cemiyeti'nde danışmanlık ve idare heyeti azalığı görevinde bulunmuştur. 1990 yılında Medine-i Münevvere İslâm Üniversitesi tarafından dini hizmetler için ABD'nin çeşitli şehirlerine gönderilmiştir. 1988 yılında bir müddet Almanya'da bulunmuştur. Ürdün'de birçok sempozyum ve panellere katılmıştır.

Görüp tesbit edebildiği mânâ hazinelerini akıcı kalemi, derin ve ince ifadeleri ve sehl-i mümteni' özelliğini taşıyan üslubuyla yazıya dökmüştür. Böylece Risale-i Nür, şaşkınlık için bir nür, takva sahipleri için de nür üstüne nür olmuştur. Bizim adımıza Yüce Allah onu en güzel biçimde mükâfatlandırın, bu hizmetini kendisi için ahirette bir nür ve manevî azık ve sevap eylesin.

Ben, Bediüzzaman'ın İ'câz'ı-Kur'ân konusundaki düşünceleriyle ilgili yazmaya karar verdiğimde, kendimi başı göklere değen bir zirve ve bu ilimde derinlere kök salmış bir allame ile yüzyüze buldum. Bu nedenle meseleyi gayet ciddi bir biçimde ele almak, konuyu etraflıca incelemek, büyük bir gayret sarfetmek, onun görüş ve sözleri üzerinde derinlemesine düşünmek ve bunları tekrar tekrar mütalaa etmek gerekti. Ancak bu şekilde sözü edilen fikirler tam olarak vuzuha kavuşur ve bunlardan kastettikleri net bir biçimde ortaya çıkar. İşte bu çaba ve gayretin semeresi olarak sunulan araştırma ortaya çıktı. Tesbitlerimi, Bediüzzaman hakkında İstanbul İlim ve Kültür Vakfı tarafından İstanbul'da düzenlenen bu sempozyuma takdim ediyorum.

Yüce Allah'tan, salih amellerimizi kabul buyurmasını, bunun daha fazlasına bizi muvaffak kılmasını, Üstadımız Bediüzzaman'a ve diğer üstadlarımıza rahmet etmesini niyaz ediyorum. Başarı yalnız Allah'tandır.

Bediüzzaman'ın belirttiği i'câz yönleri

Bediüzzaman'ın eserlerini okuyan kimse, İ'câz'ı-Kur'ân konusunda birçok parçalar bulacaktır. Bu konuyu diğer eserlerinden daha çok, daha açık ve daha kapsamlı olarak Mu'cizat-ı Kur'âniye Risalesi ve *İşârâtü'l-İ'câz*'da ele almıştır.

Okuyucu görecektir ki, Bediüzzaman birçok i'câz yönlerini kesin bir dil ile ifade etmiştir. İ'câz hakkındaki değişik yerlere serpiştirilmiş bulunan ifadeleri toplandığında, kesin olarak kabul ettiği vecihleri belirlemek mümkün olur. Biz de araştırmamızın bu bölümünü bu konuyu açıklamaya ayırdık.

Okuyucu, Bediüzzaman'a göre i'câz vecihlerinin sayısını araştırdığında büyük bir hayrete düşecektir. Nitekim, bir çok yerde bu vecihlerin kırk olduğunu belirtir. Başka birkaç yerde yedi vecih olduğunu söyler. Diğer taraftan bazı ifadelerinde bu sayı iki yüze, hatta birkaç yüze çıkar. O halde bu sayılardan Bediüzzaman tam olarak neyi kast ediyor? Acaba bu, i'câz vecihlerini belirlemede bir tereddüt müdür? Yoksa önce belli bir sayıyı doğru bulup, daha sonra bu kanaatını değiştirip başka bir sayıya mı geçmiştir? Ya da, bu sayıları te'lif edip uzlaştırmanın kendince belli bir yolu mu vardır? İşte bu problemi çözmek için bunların zikredildiği ibareleri tek tek araştırdım. Gördüm ki, bunlar üzerinde düşünüldüğünde açık bir sonuç çıkarmak mümkündür. Önce bu ifadeleri kaydetmeyi ve buradan da Bediüzzaman'ın bu sayılardan neyi kastettiğini anlamayı uygun gördüm:

İşârâtü'l-İ'câz'da şöyle demektedir:

"Onüç asrardan beri yedi vecihle i'câzı tasdik edilen Kur'ân-ı Mu'cizü'l-Beyânın Haşir hakkındaki beyanatı, saadet-i ebediyenin geleceğine kâfi bir delil değil midir? Başka bir delile ihtiyaç var mıdır?"¹

¹İşârâtü'l-İ'câz: s. 60.

Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesinin Zeylinde şöyle demektedir:

"...Kur'an'ın i'câzından yedi büyük vechi varken , yalnız bir tek vechi olan be-lağatının—tek bir süresinin—mislini getirmekten istinkâfları..."²

İkinci Zeyl'de şöyle demektedir:

"Risâle-i Nûr'da ve bilhassa Kur'an'ın kırk vech-i i'câzını icmâlen isbat eden Yirmibeşinci Söz, zeyilleriyle beraber ve Kur'an'ın nazmındaki vech-i i'câzi harika bir tarzda isbat eden Arabî Risale-i Nûr'dan İşârâtü'l-İ'câz tefsiri bilfiil göstermişler ki..."³

Yedinci Lem'a'da şöyle demektedir:

"İşte Kur'an'ın enva-i i'câzından olan ihbar-ı gayb nev'ninin lemeat-ı i'câziyesi âyât-ı Kur'âniyede o kadar çoktur ki, hasra gelmez. Ehl-i zâhirin kırk elli âyete hasretmeleri, nazar-ı zârî iledir. Hakikatte ise binden geçer. Bazen bir âyette dört beş vecihle ihbâr-ı gaybî bulunur."⁴

Yirmidokuzuncu Mektûp'ta şöyle demektedir:

"Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyânın ikiyüz aksam-ı i'câziyesinden nakşî bir kısmını gösterecek bir tarzda, Kur'an-ı Azîmüşşânı Hafız Osman hattıyla taayyün eden ve âyet-i müdâyene mikyas tutulan sahifeleri..."⁵

Aynı eserde şunları söylüyor:

"Kur'an-ı Azîmüşşân'ın enva-i i'câzi kırka bâliğ olduğu, i'câz-ı Kur'an namındaki Yirmibeşinci Sözde bürhanlarıyla isbat edilmiş. Bazı envâ'i tafsilten, bir kısmı icmâlen muannidlere karşı dahi gösterilmiş..."⁶

Yine aynı eserde şöyle demektedir:

"Şimdi o tabakanın fehmini ve zevkini teshil etmek için; kırk vücûh-u i'câzdan göç ile görülen bir vechini, bir Kur'an'ı yazdırdık ki, o yüzü gösterebilir."⁷

Ondokuzuncu Mektup'ta ise şöyle demektedir:

"Resûl-i Ekrem (a.s.m)'in en büyük ve ebedî ve yüzer delâil-i nübüvveti câmi' ve kırk vecihle i'câzi isbat edilmiş bir mu'cizesi dahi Kur'an-ı Hakîmdir."⁸

Yine *Mektûbât*'ta şöyle demektedir:

"(Hz. Peygamber'in) Elinde bu kainat sahibinin bir fermanı bulunduğu... ve o fermanı, her asırda üçyüz milyondan ziyade insanların onu kabul ve tasdik ettikleri... ve o ferman olan Kur'an-ı Azîmüşşânın yedi vecihle harika olmasıdır. Ve bu Kur'an'ın kırk vecihle mu'cize olduğunu... ve kâinat Hâlıkının sözü bulunduğunu kuvvetli delilleriyle beraber, Yirmibeşinci Söz—Mu'cizât-ı Kur'âniye—namında ve Risâle-i Nûr'un bir güneşi olan meşhur bir risalede beyan edilmesinden..."⁹

Risâle-i Nûr'da bulunan bu ibareleri böylece kaydettikten sonra, had ve hesaba gelmez i'câz lem'aları bulunduğunu zikreden ifade, bütün bu lem'aların bir tek çeşit yani, "İhbâr-ı Gaybî" kısmı altına girdiğini görüyoruz.

²Sözler: s. 418.

³Sözler: s. 425.

⁴Lem'alar, 7. Lem'a, s. 31.

⁵Mektûbât, 29. Mektûp, Üçüncü Risâle Olan Üçüncü Kısım, s. 457.

⁶A. g. e. aynı sayfa.

⁷Mektûbât, 29. Mektûp, Üçüncü Kısım, s. 458.

⁸19. Mektûp, 18. İşâret, s. 212.

⁹19. Mektûp, 18. İşâret, s. 248.

İ'câz vecihlerinin ikiyüz olduğunu söyleyen ifadede yer alan bu vecihlerin genel i'câz vecihleri kapsamına giren fer'i kısımlar olduğu anlaşılıyor.

Geriye bu vecihlerin yedi ve kırk olduğunu belirten ifadeler kaldı. Bu ifadeler üzerinde iyice düşündüğümüzde görüyoruz ki, bu kırk vechin tafsilini Mu'cizat-ı Kur'âniye Risalesine havale ediyor ki gerçekten bu risalede bu vecihler zikr ve tafsil edilmiş. Bu risaleyi mütalaa eden görecekler ki, Bediüzzaman Kur'an'ın i'câz vecihlerinden birini önce icmalen zikrediyor, arkasından bu vechin kapsamına giren cüz'iyatı detaylı bir biçimde açıklıyor. Bundan anlaşılıyor ki, Bediüzzaman'ın i'câzın yedi vechinden maksadı, genel veya bellibaşlı vecihlerdir; kırk vechiden maksadı ise, tafsilî, ince veya bu genel vecihler kapsamına giren fer'i olanlardır.

Buradan, Bediüzzaman'ın Kur'an'ın i'câz vecihlerinin sayısı hakkındaki maksadı ortaya çıkıyor. Ben bu bölümde, İ'câzü'l-Kur'an'ın yedi büyük veya genel yönünü belirlemeye çalışacağım. Nitekim Bediüzzaman bu yedi vechi zikretmiş, fakat neler olduklarını açık olarak belirtmemiştir. Ayrıca, bunlar arasındaki tedahül ve tekrarı da gidermeye çalışacağım. Şunu da göz önünde bulundurmak gerekir ki, Bediüzzaman'ın i'câz vecihleri olarak zikrettiği bazı noktalar da vardır ki, bunlar gerçekte, izah ve isbatı geçen vecihlerin netice ve meyveleri durumundadır. Bu konunun sonunda, Mu'cizat-ı Kur'âniye Risalesinde açıklanan i'câz vecihlerini gösteren bir şemaya yer vereceğim.

1. *Kur'an'ın nazmı*: Bediüzzaman, nazmın Kur'an-ı Kerimin i'câz vecihlerinin en birinci ve en açığı olduğu görüşünde. Bu i'câz vechini açıklamak amacıyla çok değerli eseri *İşarâtü'l-İ'câz* isimli tefsirini kaleme almıştır. Bu eserinde, tefsirini yaptığı âyetleri, Kur'an-ı Kerimin bu i'câz yönünü gösterecek biçimde ele almıştır. Bu eserinde şöyle bir metod izlemiştir: Tefsir edeceği âyet veya âyetlerden önce bir mukaddimeye yer verir. Bazen bunu terkettiği de olmuştur. Sonra âyetlerin tefsirini yapar. Akabinde, âyetin önceki ve sonraki âyetlerle nazm ve irtibatını açıklar. Arkasından âyetin cümlelerinin ve cümlelerdeki kelime ve harflerin birbirleriyle olan münasebetlerini beyan eder. Nitekim kitapta defalarca bu metoduna işaret etmektedir. Bu işaretlerinden birisi şudur: "Şu *İşarâtü'l-İ'câz* adlı eserden maksadımız; Kur'an'ın nazmına, lafzına ve ibaresine ait i'câz işaretlerini ve remizlerini beyan etmektir. Çünkü i'câzın mühim bir vechi, nazmından tecelli eder. Ve en parlak i'câz Kur'an'ın nazmındaki nakışlardan ibarettir."¹⁰ Şu sözü de buna örnektir: "Bil ki, Kur'an-ı Kerimin i'câzının esası, nazmının belağatıdır. Nazmın belağatı da iki kısımdır. Bir kısmı, ziyet gibi, bir kısmı da elbise gibidir."¹¹ Üstad aynı eserde şöyle de demektedir: "Kur'an-ı Kerim i'câzının en dakik vechi, nazmının belağatındadır."¹²

Bu nedenledir ki, Prof. Dr. Muhsin Abdulharnid *İşarâtü'l-İ'câz*'in tahkikli Arapça baskısının takdiminde şöyle demektedir:

"Öyle görüyorum ki, Üstad Nursî, bu nazım nazariyesini güzel ve sağlam bir şekilde incelemiş, sonra da kendisinden önce tefsir yazan Zemaşserî, Râzî ve Ebû Suud gibi zâtların bu nazariyeyi tam bir sistem olarak ve sırasına göre Kur'an'ın bütün süre, âyet ve lafızlarına tek tek şâmil gelecek şekilde tafsilatlı olarak uygulamaya çalışmadıklarını görmüş ve bu büyük müfessirleri örnek alarak—fakat onlardan farklı olarak—tam, tafsilatlı ve şümüllü bir şekilde uygulayacağı bir tefsir yazmak istemiştir. O, bu tefsirinde, söz konusu nazım nazariye-

¹⁰İşarâtü'l-İ'câz: s.11.

¹¹İşarâtü'l-İ'câz s. 141.

¹²İşarâtü'l-İ'câz: s. 226.

sinî, cümlelerin hem lafız ve hem de mânâlarına, lugâvî, küllî ve cüz'î, aklî ve zevkî maarif açısından da uygulanmıştır. Kur'an nazımının inceliklerini keşfetmek için bu nazariyeye dayanmış, Kur'an'ın mu'cizeliğini bununla göstermiş ve Kur'an üslubunun ince hususiyetlerini ortaya çıkarmıştır. Kur'an'ın bu üslûb hususiyetleri ki, kendisinden önceki belîğ Arabî ifadelerle muhalefet etmiş, belîğleri hayrette bırakmış, feshlerin dilini kesmiş ve böylece tâ Kıyamete kadar onlara meydan okuduğunu ispat etmiştir."

Gerçekten de *İşârâtü'l-İcâz*, i'câzü'l-Kur'an'ın bu vechini isbat alanında çok değerli bir çalışma sayılır. Bu konuyu, pek çok âyeti örnek göstererek tatbikî bir biçimde isbat eder. Bediüzzaman'ın bu eserini, çok zor ve çetin şartlarda, Birinci Dünya Harbinde avcı hattında kaleme aldığı da gözönüne alındığında değeri bir kat daha artar. Bu eser, üslubu, metodu ve yazıldığı şartlar itibariyle müstesna bir özellik taşır.

2. *İcâz*: Bediüzzaman, icâzın nazımdan sonra Kur'an'ın i'câz vecihleri arasında ikinci sırada yer aldığı görüşündedir. Bu görüşünü, birkaç yerde dile getirmiştir. Örnek kabilinden şu sözlerine yer verelim: "Kur'an-ı Mu'cizü'l-Beyânın esas-ı i'câzının—en mühimlerinden—belağatından sonra icâzdir. İcâz, i'câz-ı Kur'an'ın en metin ve en mühim bir esasıdır. Kur'an-ı Hakîm'de şu mu'cizane icâz, o kadar çoktur ve o kadar güzeldir ki; ehl-i tahkik, karşısında hayrettedirler."¹³

Üstad daha sonra birçok âyetleri örnek olarak zikrederek dediklerine delil getirir.¹⁴

3. *Kur'an-ı Kerim lafızlarının fesahat ve câmiyeti*: Bediüzzaman Kur'an lafızlarındaki fesahata birçok yerde değinmiştir. Aynı şekilde Kur'an'ın lafız, mânâ, ilim, konu ve üslubundaki camiiyeti de muhtelif vesilelerle beyan etmiştir. Bazen de, aralarındaki iç içelik ve yakınlıktan dolayı lafızdaki camiiyeti fesahata ekleyerek ikisini birlikte zikretmiştir.

Bediüzzaman'ın, lafızların fesahatinden hareketle i'câzın bu vechini açıklayan birçok ifadeleri vardır. Ona göre, her bir kelimenin, her bir harfin, hatta bazen bir sükûnun bile gerçekten pek çok fonksiyon ve vecihleri vardır.¹⁵ Üstad bunun da birçok örneklerine yer verir.¹⁶

4. *Üslûb-u bedî'*: Bediüzzaman, Kur'an-ı Kerim üslubundaki harika bedaatın, i'câz vecihlerinden biri sayıldığına işaret eder. Ona göre: "Kur'an'ın üslubları hem garibdir, hem bedî'dir, hem acibdir, hem muknî'dir. Hiçbir şeyi hiçbir kimseyi taklid etmemiş. Hiç kimse de onu taklid edemiyor. Nasıl gelmiş, öyle o üsluplar taravetini, gençliğini, garabetini daima muhafaza etmiş ve ediyor."¹⁷

5. *Beyanının beraati*: Kur'an-ı Kerim beyanı hitab tabakalarının en a'la mertebesindedir. Mu'cizât-ı Kur'âniye Risalesi, bu vechi beyan eden birçok misalleri ihtiva ediyor.¹⁸

¹³Mektûbât, 26. Mektûp, I. Mebhas, s. 360.

¹⁴A.g.e, s. 360-361.

¹⁵el-Kelîmât: s. 451.

¹⁶A.g.e, s. 437, 452-456.

¹⁷Sözler, s. 346.

¹⁸el-Kelîmât: s. 439-457.

6. *Mânâsının belağatı*: Bediüzzaman, bu vechi beyan ederken fazla tafsilata girişmemiştir. Sadece, bunun i'câz vecihlerinden biri olduğunu kesin olarak ifade eden birkaç kısa işaretle yetinmiştir.¹⁹

7. *Kur'ân'da zikredilen ulûm ve maarif*: Bu vechin kapsamına pek çok husus giriyor. Kur'ân-ı Kerim'in i'câz vecihlerinden birisi de, insanlığın ilerlemesiyle henüz yeni yeni keşfedilen ilmi gerçeklere taalluk eden özlü işaretleri ihtiva etmesidir.

Üstad Bediüzzaman, Kur'ân'da zikreden peygamber mu'cizelerinden, beşeri, benzerlerine ulaşmak için çalışmaya teşvik ve teşci' eden işaret ve anahtarların alınabileceğine dikkatleri çekiyor. Şöyle ki:

"Sanki Kur'ân-ı Kerim, enbiyanın kıssa ve hikayeleriyle terakkiyatın esaslarına, temellerine parmakla işaret ederek: 'Ey beşer! Şu gördüğün mu'cizeler, bir takım örnek ve nûmunelerdir. Telâhuk-u efkârımızla, çalışmalanımızla şu örneklerin emsalini yapacaksınız' diye ihtar etmiştir. Evet mazî istikbalin ayinesidir; istikbalde vücuda gelecek icâdlar, mazide kurulan esas ve temeller üzerine bina edilir."²⁰

"Meselâ, *وَلَسَلِمْنَ الرِّيحَ غَدُوها شَهْرٍ وَرَوَاحِها شَهْرٍ* âyeti, 'Hz. Süleymân, bir günde havada tayeran ile iki aylık bir mesafeyi kat' etmiştir' der. İşte bunda işaret ediyor ki: Beşere yol açıktır. Bu mertebeye yetiş ve yanaş. Cenâb-ı Hak, şu âyetin lisaniyle manen diyor: 'Ey insan! Bir abdim, hevâ-i nefsinı terk ettiği için havaya bindirdim. Siz de nefsin tembelliğini bırakıp bazı kavânin-i âdetimden güzelce istifade etseniz, siz de binebilirsiniz.'"²¹

Okuyucu, Bediüzzaman'ın bu konudaki sözlerini okurken onun meseleye olan siddetli taraftarlığını ve tam kanaatını açıkça görebiliyor. Bu taraftarlık ve kanaatını latif ve tatlı bir ifadeyle belirtiyor.²²—Bildiğim kadarıyla—bu noktaya ondan önce temas eden olmamıştır.

Bu i'câz vechinin kapsamına giren bir husus da, Kur'ân'ın gaybden haber vermesidir. Nitekim Kur'ân'ın, insanların insan olarak ulaşmaları ve bilmeleri mümkün olmayan birçok gaybî hususları bize bildiren âyetlerinin bulunduğunu görüyoruz. Bu gayblerden biri, geçmiş zamanla ilgili, biri—birçok nevileriyle—gelecek zamanla ilgili, biri de hakaik-i İlähiye, kâinattaki gerçekler ve ahiretteki konularla ilgilidir.²³

Bediüzzaman, Kur'ân âyetlerinde gayble ilgili haberlerin çokluğuna işaret eder:

"İşte, âhir-i Feth'in mezkûr üç âyeti, o vücuh-u i'câzından yalnız ihbar-ı gaybî vechinin çok vücuhundan yalnız yedi vechini bahsettik. Cüz-ü ihtiyarî ve kadere dair Yirmi Altıncı Sözün âhirinde, şu âhirkî âyetin hurufâtının vaziyetindeki mühim bir lem'a-i i'câza işaret edilmiştir. Bu âhirkî âyet, cümleleriyle Sahabeye baktığı gibi, kayıtlarıyla dahi yine Sahabenin ahvâline bakıyor. Ve elfâziyle Sahabenin evsâmını ifade ettikleri gibi, hurufâtıyla ve o âyetteki hurufâtın tekrür-ü adediyle yine Ashab-ı Bedir, Uhud, Huneyn, Suffe, Rıdvan gibi tabakat-ı meşhure-i Sahabede bulunan zatlara işaret ettikleri gibi, ilm-i cifrînin bir nev'i ve bir anahtarı olan tevafuk cihetiyle ve ebced hesabıyla daha çok esrarı ifade ediyor."²⁴

Mucizat-ı Kur'âniyenin icaz vecihlerinin şematik şekli için bkz. s. 800.

¹⁹el-Kelîmât: s. 439-457.

²⁰İşârâtü'l-i'câz: s. 238.

²¹Sözler: s. 237.

²²Bkz. İşârâtü'l-i'câz: s. 301-304; el-Kelîmât: s. 277-296.

²³el-Kelîmât: s. 468-471.

²⁴Lem'alar: 7. Lem'a'nın son paragrafi.